

АЛЕКСАНДАР III МАКЕДОНСКИ ВО ПРОЕКТОТ „ВЕДА СЛОВЕНА“ НА ВЕРКОВИЌ И ГОЛОГАНОВ**д-р Ранко Младеноски¹**

Апстракт: Основната цел на оваа студија е да се афирмираат и да се актуелизираат неколку суштински, но истовремено и нејасни и дискутабилни проблемски прашања од македонската фолклористика поврзани со местото и улогата на античко-македонскиот крал Александар III Македонски во македонското народно творештво. Станува збор, имено, за дилемите во врска со прашањето дали постојат песни за Александар Македонски во проектот „Веда Словена“ од Стефан Верковиќ и Јован Гологанов од македонскиот културен 19 век.

Ние овде го потенцираме фактот дека во двете објавени книги од Стефан Верковиќ со наслов „Веда Словена“ (првата во Белград во 1874 и втората во Санкт-Петербург во 1881 година) не постојат песни за Александар Македонски. Бројни македонски фолклористи ги презентираат информациите за постоење на песни за Александар Македонски што Јован Гологанов му ги предал на Стефан Верковиќ, но ниту еден од нив не ги отвора суштинските прашања за тоа колку песни Гологанов му дал на Верковиќ, кои се тие песни и дали тие се сочувани или, пак, некаде објавени. Сметаме дека ваквото афирмирање и актуелизирање на овие прашања ќе поттикне натамошни дискусии и проучувања коишто ќе ги разјаснат постоечките дилеми и нејаснотии за македонските песни за Александар III Македонски во проектот „Веда Словена“ на Верковиќ и Гологанов.

Клучни зборови: *Александар Македонски, Веда Словена, македонски народни песни, фолклористика.*

¹ Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.
Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

ALEXANDER III OF MACEDON IN THE PROJECT „VEDA SLOVENA“ BY VERKOVİK AND GOLOGANOV

Ranko Mladenoski, Ph.D.¹

Abstract: The main aim of the study is to popularize and arouse interest in several essential but obscure and disputable problematic issues concerning the position and the role of the ancient Macedonian king Alexander III of Macedon in Macedonian folk literature, namely the dilemmas related to the question whether there are poems about Alexander III of Macedon in the project „Veda Slovena“ by Stefan Verkovic and Jovan Golomanov from the 19th century Macedonian literature.

It is emphasized that both published books by Stefan Verkovic entitled „Veda Slovena“ (the first one in Belgrade in 1874, and the second one in St Petersburg in 1881) do not contain poems about Alexander of Macedon. Numerous Macedonian folklorists present information about the existence of poems about Alexander of Macedon that Jovan Golomanov had handed over to Stefan Verkovic, but none of them raises the essential questions such as how many poems were given to Verkovic, which are they and whether they have been preserved or published. It is considered that popularizing and arousing interest in these questions would provoke further discussions and studies that would resolve the existing dilemmas and obscurities regarding the Macedonian poems about Alexander III of Macedon in the project „Veda Slovena“ by Verkovic and Golomanov.

Key words: *Alexander III of Macedon, Veda Slovena, Macedonian folk poems, folklore.*

Вовед

Стефан И. Верковиќ, еден од најактивните собирачи на македонското народно творештво кој оставил значајни траги во македонската култура воопшто, во 19 век објави две книги со наслов „Веда Словена“. Првата книга е објавена во Белград во 1874,² а втората во Санкт-Петербург во 1881 година.³ Верковиќ, како што нагласува самиот во

² Веда Словена (1874), Български народни песни отъ предисторично и предхристиянско доба, откриль въ Тракия и Македония и издалъ Стефанъ И. Верковичъ, Книга I., Београдъ, Државна штампарија.

³ Веда Словенахъ (1881), обрядни песни отъ язическо врѣмя, Упазени со устно предание при Македонско-Родопски-те Българо-Помаци, собрани и издани Стефаномъ Ил. Верковичемъ, Книга друга, Напечатана со пожертвованна-та на Руски-те ревнителѣ и покровителѣ на наука-та, С. Петербургъ.

предговорот од првата книга на „Веда Словена“, трагал по „спомени за древното предисториско паганско минато на Словените“.⁴ Овие песни Верковиќ ги добил од македонскиот учител Јован Поп Илиев Икономович, подоцна попознат како Јован Гологанов, од неврокопското село Трлис, за кого се тврди дека е автор, односно мистификатор на сите песни од овој проект. Денес во фолклористиката е општоприфатен ставот дека песните од „Веда Словена“ се мистификации произлезени од соработката меѓу Стефан Верковиќ и Јован Гологанов.

Она што нас овде особено нè интересира е прашањето за постоењето на песни за Александар III Македонски во обемиот заеднички проект (она што е објавено и она што не е објавено) на Стефан Верковиќ и Јован Гологанов наречен „Веда Словена“. А тоа прашање е поврзано со одредени непрецизни и дискутабилни информации во врска со двете книги на „Веда Словена“ што се среќаваат кај фолклористите и кај книжевните историчари. Изделуваме три суштински прашања, односно три „мистификации“ во врска со мистификацијата „Веда Словена“:

а) Дали во двата објавени тома од „Веда Словена“ има песна (или песни) за Александар Македонски?;

б) Дали постои и трет, подготвен, но необјавен том од „Веда Словена“?;

в) Колку песни за Александар Македонски содржи проектот „Веда Словена“?

1. Дилеми

Од она што можеме да го проследиме во литературата што ја консултираме во врска со овие прашања, се добива еден општ впечаток дека остануваат бројни дилеми и нејаснотии. Така, на пример, Пенушлиски зборува за песна за Александар Македонски во „Веда Словена“ без конкретно наведување за тоа каде во „Веда Словена“ и која е таа песна:

„...ќе потсетиме на бесмислената теза на Стефан И. Верковиќ дека корените на Словените се наоѓаат во антиката... што само го доведе до прочуените мистификации 'Веда Словена', меѓу кои се наоѓа и една песна за Александар Македонски“.⁵

⁴ Верковиќ Стефан И. (2002), Веда Словена (Кн. 1), Словена Родопа планине из предисторичне добе, предговор Драги Стефанија: За авторството на еден еп, Macedonia Prima, Охрид, стр. 9.

⁵ Пенушлиски Кирил (2005), Александар Велики (Македонски) во македонскиот фолклор, во: Митот и фолклорот, Матица македонска, Скопје, стр. 30-31.

Гане Тодоровски, исто така, зборува за песни за Александар Македонски во „Веда Словена“:

„Од 23 август 1865 Гологанов почнува да му произведува долги песни од старо време, божем собрани од крајно неверчивите Помаци. Тоа се најпрвин песните за Александар Македонски...“.⁶

Слично тврдење среќаваме и кај Томе Саздов:

„Откако на 23 август 1865 година Јован Гологанов му ја испрати својата прва фалсификувана македонска веда за Александар Велики, Верковиќ за релативно кратко време ги доби од него и другите народни песни...“.⁷

И кај Драги Стефанија:

„Заради атрактивноста на темата: песните за Александар Македонски, па преселувањето на Словените на Балканот и песните за Орфеј, беа доволна тема за бројните искажувања...“.⁸

Јасмина Мојсиева–Гушева е малку подецидна:

„...двете песни 'Александар Велики' и 'Раѓањето на Александар Велики' првично забележани од Стефан Верковиќ, а потоа поместени и во 'Веда Словена' на Гологанов... мотивски најмногу се совпаѓаат со псевдо-Калистеновата верзија“.⁹

И самиот Верковиќ во предговорот кон првата книга од „Веда Словена“ зборува за песни за Александар Македонски:

„...дека нашите родопски Словени имаат жива традиција дури и за времето на Александар Велики“;¹⁰

„...Тоа е онаа малата песничка за Александар Велики“;¹¹ „До крајот на истата година тој успеа да открие уште само една песна за Александар...“.¹²

⁶ Тодоровски Гане (1979), Веда Словена, Македонска книга, Скопје, стр. 100.

⁷ Саздов Томе (1976), Стефан И. Верковиќ, Современост, Скопје, стр. 20.

⁸ Стефанија Драги (2002), За авторството на еден еп, предговор во: Веда Словена (Кн. 1), Словена Родопа планине из предисторичне добе, цит. дело, стр. 28-29.

⁹ Мојсиева–Гушева Јасмина (2004), Големата тема за Александар Македонски, во: Изгубениот хуманизам, Магор, Скопје, стр. 141.

¹⁰ Верковиќ Стефан И. (2002), Веда Словена (Кн. 1), Словена Родопа планине из предисторичне добе, цит. дело, стр. 11.

¹¹ Исто, стр. 10.

¹² Исто, стр. 11.

Од ваквите искази се добива впечаток дека во двете објавени книги на „Веда Словена“ (првиот том во 1874 и вториот том во 1881 година) има и песни за Александар Македонски. Меѓутоа, тоа не е така! Во двата објавени тома од „Веда Словена“ не само што нема песна туку нема ниту стих за Александар Македонски или, пак, за кој и да е античко-македонски крал. Значи, сосема погрешно е Александар Македонски да се става во контекст со двете објавени книги од „Веда Словена“!

Од каде доаѓаат, тогаш, ваквите дилеми, а можеби и забуни?

2. Песните

Двете песни за Александар Македонски што ги споменува Мојсијева–Гушева („Раѓањето на Александар Велики“ и „Александар Велики“) навистина имаат врска со Стефан Верковиќ, но не и со проектот „Веда Словена“! Имено, овие две песни се пронајдени во ракописниот зборник на Стефан Верковиќ откриен од страна на проф. Бранислав Русиќ во Етнолошката збирка на Српската академија на науките и уметностите заведен под бр. 282. За овој зборник првично се сметало дека тоа е, всушност, третиот необјавен том на „Веда Словена“:

„Откако истакнува дека во материјалите останати како трет том на 'Веда Словена' (кои денес се чуваат во Етнолошката збирка на Српската академија на науките во Белград, под бр. 282) има песни како што се на пример 'Рођење Александра Великог... и сличне, које немају ничега заједничког с песмом као народном традицијом и упућују на онај други, кобни период Верковићева сакупљачког рада, масовне мистификације народне македонске песме', Р. Меденица укажува на потребата од научно испитување на Гологановите текстови“;¹³ „Тоа е ракописот што се чува во Етнолошката збирка на Српската академија на науките во Белград, под бр. 282... Нас овдека нè интересира тоа што оваа збирка содржи песни, кои се надоврзуваат на 'Веда Словена', заправо спаѓаат во неиздадениот III том“.¹⁴

Меѓутоа, Пенушлиски ја издаде оваа збирка во 1985 година и во предговорот јасно укажува на тоа дека станува збор за песни што Верковиќ ги запишал од слепиот пејач Јован Михаилов и од пејачката Дафина, а така се и класифицирани песните – на два дела според интерпретаторите.¹⁵ Двете песни за Александар Македонски се објавени во првиот дел („Јуначки песни од слепецот Јован Михаилов од

¹³ Саздов Томе (1976), Стефан И. Верковиќ, цит. дело, стр. 23 - 24.

¹⁴ Тодоровски Гане (1979), Веда Словена, цит. дело, стр. 66.

¹⁵ Верковиќ Стефан И. (1985), Македонски народни умотворби, книга трета: Јуначки и трапезарски песни, подготвил и редактирал Кирил Пенушлиски, Македонска книга, Скопје, стр. 5 - 18.

селото Броди...“) под бр. 2 („Раѓањето на Александар Велики“) и под бр. 57 („Александар Велики“). Тоа значи дека овие две песни за Александар Македонски не се дел од Верковиќевиот проект „Веда Словена“, односно тие не се поврзуваат со Јован Гологанов. Во таа смисла, и Пенушлиски потенцира:

„Ние не би рекле дека се во прашање мистификации од типот на 'Веда' песните... Со оглед дека овие песни, како што напред кажавме, се запишани многу пред појавата на Јован Гологанов, многу пред идејата на Верковиќ за постоењето на вакви песни во народот...“¹⁶

Но, и натаму остануваат нејаснотиите и дилемите за тоа кои се и каде се песните за Александар Македонски за кои зборува Верковиќ во предговорот од првиот том на „Веда Словена“, а кои ги добил од Јован Гологанов! Имено, според истражувачите на „Веда Словена“, првата „древна“ песна што Верковиќ ја добил од Гологанов е песна за Александар Македонски, како што можевме да се увериме од веќе цитираните фрагменти на Тодоровски и Саздов. Меѓутоа, никој од истражувачите што ги консултиравме не дава податок која е таа песна и дали е воопшто објавена или, пак, зачувана во ракопис?

Од друга страна, и самиот Гологанов во едно писмо до Верковиќ споменува дека запишал две песни за Александар Македонски:

„Принуден од љубов кâм народ-âт си, незабавно сâбрах јуште ду 33 песни, от които повечке-то са за Самовили, Јуди, Змејуге и Ламии, 2 за цар Александар љубопитни, и ги чух от мâж песнопеец, сички-те са стихотворни“.¹⁷

Во друго писмо до Верковиќ, Гологанов појаснува дека песните за Александар „сум чјул от певец именуем СТОГЈУ МЕЧКАР, а втора од Јован Стојчјув“.¹⁸ Дали Гологанов зборува за истите две песни за Александар Македонски? Зашто во првото писмо вели дека сите ги слушал од „маж песнопеец“, а во второто писмо споменува двајца интерпретатори!

¹⁶ Исто, стр. 12. Иако овде, во 1985 година, Пенушлиски е дециден во врска со ова прашање, сепак во 1996 година во текстот со наслов „Александар Велики (Македонски) во македонскиот фолклор“ тој веќе се колеба и ја остава отворена можноста дека и овие две песни за Александар Македонски од Јован Михаилов се, исто така, мистификации. Сепак, Пенушлиски не е категоричен во таквиот став затоа што, очигледно, нема ниту еден сериозен аргумент за да докаже дека и овие две песни се мистификации. Да се види: Пенушлиски Кирил (2005), Александар Велики (Македонски) во македонскиот фолклор, цит. дело, стр. 31.

¹⁷ Првото писмо на Јован Гологанов до Ст. Верковиќ од 8 март 1865, во: Тодоровски Гане (1979), Веда Словена, цит. дело, стр. 109.

¹⁸ Писмо на Јован Гологанов до Ст. Верковиќ од 10 мај 1865, во: Тодоровски Гане (1979), Веда Словена, цит. дело, стр. 111.

Прашањето уште повеќе се усложнува со исказот на Верковиќ во предговорот од првиот том од „Веда Словена“ каде што, откако ќе ја спомне првата „малечка“ песна за Александар, додава:

„До крајот на истата година тој успеа да открие уште само една песна за Александар, која сосема незначително се разликуваше од првата и тоа само по распоредот на зборовите, а не и по содржина. Тоа е песната во мојата збирка под број 46“.¹⁹

Овој опис на двете песни за Александар навистина соодветствува со содржината на двете песни пронајдени во ракописната збирка на Верковиќ откриена во САНУ во Белград под бр. 282, но нивни интерпретатор е Јован Михаилов, а не Гологанов! Од друга страна, овие две песни се заведени под бр. 2 и под бр. 57 во „белградската“ збирка бр. 282! За која негова збирка зборува Верковиќ во предговорот и за која песна под бр. 46?

Во литературата што ја консултиравме не успеавме да најдеме појаснувања за овие дилеми. Дотолку повеќе што ваквите нејаснотии воопшто и не се споменуваат кај нашите фолклористи и книжевни историчари! Останува, значи, отворено прашањето колку песни за Александар Македонски добил (или запишал) Стефан Верковиќ. Дали се тоа само двете песни од „белградската“ збирка („Раѓањето на Александар Велики“ и „Александар Велики“) за кои во различни периоди, можеби, се даваат различни податоци за изворите (Михаилов и Гологанов) или, пак, постојат уште две, а можеби и повеќе песни за Александар Македонски што Верковиќ ги добил од Јован Гологанов? Како што видовме, Пенушлиски тврди дека двете песни за Александар од збирката најдена во Белград не треба да се поврзуваат со проектот „Веда Словена“. Тогаш, кои се и каде се песните за Александар Македонски што Гологанов му ги предал на Стефан Верковиќ? Уште еднаш напоменуваме дека во двете објавени книги од „Веда Словена“ нема ниту една песна за Александар Македонски!

Ваквите дилеми уште повеќе се продлабочуваат со тврдењето на Гане Тодоровски дека Јован Гологанов му предал на Верковиќ и една песна за македонскиот крал Филип II:

„Во овој редок ден (8 август 1865 - з.м.), Гологанов му испраќа на Верковиќа една песна за Филипа, царот Македонски, песна 22 стиха, запишана божем од некој овчар, по име Стојан Меркаров од селото Крчово“.²⁰

Тодоровски воопшто не го поставува прашањето за натамошната судбина на оваа песна – дали таа е некаде објавена и дали е воопшто зачувана! Идентично на ова, ниту другите наши проучувачи на

¹⁹ Веда Словена (2002), (Кн. 1), Словена Родопа планине из предисторичне добе, цит. дело, стр. 11.

²⁰ Тодоровски Гане (1979), Веда Словена, цит. дело, стр. 94.

македонскиот фолклор не го потенцираат проблемот со судбината на песните за античко-македонскиот крал Александар III Македонски поврзани со обемниот проект на Стефан Верковиќ и Јован Гологанов наречен „Веда Словена“.

3. Заклучок

Јасно е, значи, дека е нејасно колку песни за Александар Македонски успеал да собере Верковиќ, кои се тие песни и дали воопшто се зачувани. Факт е дека голем дел од собраниот фолклорен материјал Верковиќ не успеал да го публикува за време на својот живот. Бездруго, доколку се автентични искажувањата за постоењето на овие народни песни за Александар Македонски, тие треба да се бараат, пред сè, во оставината на Верковиќ за која постојат бројни сведоштва. Од проектот „Веда Словена“, како што напоменавме, Верковиќ објавил само две книги, односно околу 24.000 стихови. Во однос, пак, на целокупниот фонд од овој проект, се споменуваат бројки од 50.000 па сè до 300.000 стихови.

Што значи сето ова? Тоа значи дека пред македонската фолклористика остануваат отворени неколку суштински прашања чиј одговор сè уште го немаме: Дали воопшто постојат песни за Александар Македонски во проектот „Веда Словена“ на Стефан Верковиќ и Јован Гологанов?; Доколку навистина постојат такви песни, тогаш колку песни за Александар запишал Гологанов и му ги предал на Верковиќ?; Дали овие песни се зачувани и, ако е така, каде се наоѓаат тие?; Дали досега е објавена некоја од овие песни или пак некаков фрагмент од нив и каде?; Каква е содржината на овие песни за Александар Македонски? Од друга страна, пак, останува отворено и прашањето за тоа која е судбината на споменатата песна за античко-македонскиот крал Филип II, а за која зборува Гане Тодоровски во својата докторска дисертација за „Веда Словена“.²¹

²¹ Кон овие дилеми, нејаснотии и непрецизности треба да се споменат и „мистификациите“ во врска со бројот на стиховите што ги запишал т.н. мистификатор Јован Гологанов. Иван Шишманов, Михаил Арнаудов, Гане Тодоровски и Драги Стефанија тврдат дека Гологанов е автор на над „фантастични“ 300.000 стихови. Томе Саздов зборува за „околу 30.000“ стихови што Гологанов „му ги лиферуваше на Верковиќ и на јавноста“. Огист Дозон тврди дека погледал околу 85.000 стиха од „Веда Словена“ во ракопис. Според Иван Вазов, Гологанов е автор на дваесетината илјади стихови напечатени до тогаш и на уште педесетина илјади неотпечатени стихови од „Веда Словена“. Петар Динеков зборува за неколку десетици илјади стихови од Гологанов. Во предговорот кон втората книга од 1881 година, Верковиќ споменува бројка од 30.000 стихови само од обредните песни од кои објавува половина, односно 15.000 стихови. Сепак, факт е дека во двете објавени книги од „Веда Словена“ има вкупно 23.815 стихови (во првата книга 7.925, а во втората 15.890 стихови). Бројката од над 300.000 стихови што му се припишуваат на Гологанов е навистина „фантастична“, како што потенцира Гане Тодоровски!

Како и да е, несомнено е дека натамошните истражувања на полето на македонската фолклористика, и тоа конкретно за местото на Александар Македонски во македонскиот фолклор, ќе дадат одговори на повеќето од овие прашања што се мошне значајни за македонската книжевна историја, но и воопшто за македонската култура.

Библиографија

1. Веда Словена (1874), Български народни песни отъ предисторично и предхристиянско доба, откриль въ Тракия и Македония и издалъ Стефанъ И. Верковичъ, Книга I., Београдъ, Државна штампарија.
2. Веда Словенахъ (1881), обрядни песни отъ язическо врѣмя, Упазени со устно предание при Македонско-Родопски-те Българо-Помаци, собрани и издани Стефаномъ Ил. Верковичемъ, Книга друга, Напечатана со пожертвованна-та на Русски-те ревнителите и покровители на наука-та, С. Петербургъ.
3. Верковиќ Стефан И. (1985), Македонски народни умотворби, книга трета: Јуначки и трапезарски песни, подготвил и редактирал Кирил Пенушлиски, Македонска книга, Скопје.
4. Верковиќ Стефан И. (2002), Веда Словена, (Кн. 1), Словена Родопа планине из предисторичне добе, предговор Драги Стефанија: За авторството на еден еп, Macedonia Prima, Охрид.
5. Мојсиева–Гушева Јасмина (2004), Големата тема за Александар Македонски, во: Изгубениот хуманизам, Магор, Скопје.
6. Пенушлиски Кирил (2005), Александар Велики (Македонски) во македонскиот фолклор, во: Митот и фолклорот, Матица македонска, Скопје.
7. Саздов Томе (1976), Стефан И. Верковиќ, Современост, Скопје.
8. Тодоровски Гане (1979), Веда Словена, Македонска книга, Скопје.